

MUSIQA MADANIYATI DARSINING MAZMUNI VA TUZILISHINING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Muqaddas Muminova Risqulovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'limda "Musiqqa madaniyati" fanining mazmuni va dars faoliyati tuzilishining pedagogik va psixologik jihatlariga fikr-mulohazalar yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *musiqqa madaniyati, faoliyat turlari, nazariya, xor ijrochiligi, oktava, dramaturgiya*

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE CONTENT AND STRUCTURE OF THE MUSIC CULTURE LESSON

Muqaddas Muminova Risqulovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Abstract: *In this article, there are opinions about the pedagogical and psychological aspects of the content of the subject "Music culture" and the structure of the lesson in general secondary education.*

Keywords: *music culture, types of activities, theory, choral performance, octave, dramaturgy*

Umumiy o'rta ta'limning dastlabki sinf o'quvchilarining psixo-fiziologik xarakterga binoan, ma'lum darajada, o'quvchilarning diqqat-e'tibori, nutqi va xotirasi to'liq rivojlanmagan bo'ladi. Ushbu sababli o'quvchilar serharakat va o'yinga moyil bo'ladilar. Bolalarning ovoz apparatlari to'liq rivojlanmaganlik sababli, zaif va nozik, ovoz pardalari esa kuchsiz holatda kuzatiladi. O'quvchilarning ovoz kuchi va tembri bo'yicha o'g'il bolalar va qiz bolalarda deyarli farq ko'rinmaydi. Shu sababli, ularda tovush faltset tipida hosil bo'ladi.

1-sinf o'quvchilarining ovoz diapozoni - do₁ - la₁; do₁ - do₂.

Ma'lum o'quvchilarning ovozlari normal holatda bo'lsa-da, ular to'g'ri kuylash pardalariga tusholmaydilar. Sababi shundaki, o'quvchilarda musiqqa eshitish a'zosi bilan tovush hosil qilish apparati orasida o'zaro farq qilishini sezish bo'yicha umumiy muvozanat rivojlanmagan bo'ladi. Shu bois, bolalarning musiqiy o'quv qobiliyatlari har xil bo'ladi. Shularni hisobga olgan holda, bolalarning musiqiy qobiliyatlarini sinchiklab o'rganib, ularni differentsional guruhlarga bo'lib, joylariga o'tkazish lozim. Negagi har

bir musiqa madaniyati dars jarayonida bolalarning badiiy zavq olish, qo‘shiq o‘rganish bilan, shuningdek, nutqi, ijodiy fikrlash qobiliyati, musiqiy bilimi shakllana boradi.

1. Darsni musiqaviy umumlashtiruvchi metodi.

2. Tashkil qilinadigan darslarga oldindan bog‘lanib tashkil etish va ilgari o‘tilganlarga qaytish metodi.

3. Dars mazmunini emotsional dramaturgiyasi metodi.

4. Dars jarayonining pedagogik jihatdan kuzatilishi va o‘rganilgan bilimlar darajasining baholanish metodi.

1. Darsning musiqaviy umumlashtirish metodi. Ushbu metod yetakchi metodlardan biri hisoblanib, o‘quvchilarni musiqa idroki, kreativ badiiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga yo‘naltirilgan:

- ❖ O‘qituvchi darsda hal qilinishi lozim bo‘lgan aniq vazifalarni vujudga keltiradi;
- ❖ O‘qituvchi va o‘quvchi o‘zaro hamkorlikda muammoni yechadi.
- ❖ O‘quvchilar tomonidan yakuniy xulosalar chiqariladi.

2. Oldinga «yugurib o‘tish» metodi. Ushbu metod ya‘ni ilgari o‘rgatilingan materialdan foydalanib, o‘quvchilarni yangi material o‘rganishiga tayyorligini sinash va undan oldin egallagan bilimlarga tayanish uchun qo‘llanadilar.

3. Emotsional dramaturgiya metodi. Ushbu metod bilan darsning mantiqiy yaxlitligiga erishish mumkin. Bunda musiqa darslarining chorak mavzusi asosida dars rejasi uchun ma‘lum asarlar tanlanadi. Tanlab olingan mavzular ham maqsadga muvofiq bo‘lib, darsning emotsional dramaturgiyasi, boshlanishi va yakunlanishiga bog‘liqdir. Pedagog darsni ijrochilik mahorati, so‘z ustaligi bilan qiziqarli qilib o‘tishi kerak va o‘quvchilarni darsga faol qiziqtirib, ya‘ni avjiga erishishi lozim. Musiqa madaniyati o‘qituvchisi ta‘limda musiqa darsidan tashqari badiiy kechalar, konsertlar, uchrashuvlar o‘tkazishni lozim.

Birinchi sinfda musiqa darslari ta‘limotining poydevori qo‘yiladi. Shuning uchun avvalo 1-sinfda boshlab ularni darsga aktiv qiziktirish, musiqani idrok eta bilish, musiqiy kobilyatlarini rivojlantirish, musiqa savodini o‘qituvchi bolalarni sevishi, darsga yaxshi tayyorgarlik ko‘rishi, barcha metod va printsiplardan to‘g‘ri foydalana olish, so‘z chiroyli, mayin, bolalar ovozigacha moslab kuylar mazmunini ochib berish lozim. 1-sinf o‘quvchilari psixologik-fiziologik xarakteriga ko‘ra ma‘lum darajada xotirasi to‘liq rivojlanmagan, diqqat e‘tibori ovoz apparatlari to‘la shakllanmaganligi sababli, ovoz pardalari nozik, kuchsiz buladi. Bu yoshdagi bolalar san‘at bilan bolalar bog‘chasida, televidenie radio, qo‘g‘irchoq teatri va multfilmlar orqali tanish bo‘ladilar. Repertuarga kiritilgan musiqa asarlari ushbu xususiyatlarni nazarga olgan holda, asarning mazmuni va mavzusi jixatidan turli-xil bo‘lishi lozim. Ushbu musiqa asarlarini his-tuyg‘ularini ifodalash bilan birga kundalik turmushni va tabiatni aks ettirishi kerak. Pedagog bolalarni hayotiy tajribalariga asoslangan holda xar bir musiqa asosida ma‘lum his-tuyg‘u va fikrlarini aks ettirishi haqida tushuntirishi lozim.

Dastlabki darslardan oq musiqa asarlarini o'z-o'zidan paydo bo'lmashligi va kimningdir katta ijodiy mehnati samarasi ekanligi haqida suhbat tashkil etadi.

Shunday qilib 1 - sinf bolalar musiqaning xarakteri va obrazlari haqida umumlashma bilim va nisbiy tuShunchalarga ega bo'ladilar, bu shartli ravishda notaga bo'lgan davrga ataladi. Qo'shiq haqida o'qituvchining qisqacha kirish so'zi (mualliflari, ayrim tarixiy xususiyatlar, hayotiy ahamiyatlar va boshqalarni hikoya, suhbat yuli bilan qisqacha bayon etish): qo'shiqni ijro etib yoki gramm yozuvida eshittirish; suhbat yuli bilan qo'shikning musiqa xarakteri, uning ifoda vositalari va mazmuni aniqlash xamda ayrim ijro uslublarini belgilash qo'shiqni musiqali jummalarga bo'lib o'rgatish, ijrochilik sifatleri ustida ishlash; qo'shikni ijro etish va qo'shikni ijro etish va qo'shik xakidagi bolalar taassurotlari yuzasidan qisqacha suhbat o'tkazish, ya'ni umumlashtirish. Birinchi sinfda yil mavzusi: "Biz musiqani sevamiz" chorak mavzulari esa:

I - chorak: "Biz yoqtirgan kuy va qo'shiqlar".

II - chorak: "Musiqali o'yinlar, raqs va qo'shiqlar."

III chorak: "Xushnavo cholg'ularimiz"

IV - chorak: "Xushnavo cholg'ularimiz"

Musiqadarslari beshta faoliyat asosida o'tiladi:

1. Xor bo'lib kuylash.

2. Musiqasavodi.

3. Musiqatinglash.

4. Musiqaxarakteriga mos xarakatlarni bajarish.

5. Bolalar cholg'u asboblarida jur bulish.

Musiqamadaniyati dasturi asosida rejalashtirilgan ko'rgazmali qurollar bilan birga musiqa o'qitishning taqqoslash, og'zaki amaliy, metodlaridan foydalangan holda, darsda o'quvchilarning e'tiborini o'ziga jalb qilib, musiqali o'yinlar o'ynab, musiqaga mos qadam tashlash, raqs elementleri, mayin ifodali qilib kuylash, chapak chalish bilan metodik talablar asosida tashkil etiladi.

Ikkinchi sinfda musiqa o'qitishning mazmuni va metodikasi.

Ikkinchi sinf o'quvchilari o'zlarining psixologik-fiziologik xarakteriga ko'ra 1-sinf o'quvchilariga o'xshash bo'ladi. Bolalarning diqqat e'tibori turg'unligi ham yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Negaki o'quvchilar o'yin bilan bog'liq bo'lgan narsalarga ko'proq qiziqadilar. Ovoz apparatlarining nozik, mo'rtligi, to'la shakllanmaganligi sababli ovozlari faltset tipida yangraydi. Ovoz diapazoni Do1 dan Do2 gacha buladi. Vokal-xor ishiga e'tibor kuchayadi. Musiqaritmi, nutqi, kuy, temp, dinamika, o'lchov haqidagi ma'lumotlar, ko'nikma va malakalar konkret nazariy bilimga aylanadi. Musiqadarisini mustaxkam o'zlashtirishda 1-sinfda olingan bilimlarga tayanish zarur. Shuning uchun musiqa o'qitishda uzviylik-sistemalik printsiptga amal qilish zarur. Musiqatinglash musiqa faoliyatlarining yetakchisi xisoblanadi. Zero darsda jarayonida foydalaniladigan barcha musiqa materiallari asosan eshitib o'zlashtirish orqali amalga

oshiriladi. 2-sinf tematikasida darsning badiiy kompozitsiyasi vujudga keladi. Darsning kulminatsion nuqtasi bolalarda aktiv qiziqish uyg'otadi. Badiiy emotsional kechinmalarni paydo qiladi. Shu orqali darsning emotsional dramaturgiyasiga erishish mumkin. O'qituvchi darsni ishonchli dalillar yordamida, ko'rgazmali qurollar, texnika vositalari yordamida o'tishi kerak. Dars rejasini tuzganda ijodiy yondoshmog'i, yaxshi tayyorgarlik ko'rib pyxta ishlab chiqishi zarur. O'quvchilar musiqani chuqur idrok etishi uchun faoliyat turlaridan foydalaniladi:

- 1) Xor bo'lib kuylash aytish.
- 2) Chapak va urma cholg'u asboblari musiqaga ritmik jo'r bulish;
- 3) Musiqa xarakteri va obrazlarini harakatlarda ifodalash.

O'quvchilarni muttasil qo'l xarakatlariga o'rgatib borish zarur: "Diqqat", "auf", "ijroni boshlash", "ijroni tugatish" kabi zarur dirijyorlik choralari amal qilib kuylash kerak. Kuylash vaqtida o'zini tuta bilishni eslatib utish kerak. 2-sinfda bolalar malakalarining oshib borishi fiziologik o'sish munosabati bilan ovoz kuchi, diapazoni temri o'zgarib borishi ma'lum tizim asosida olib borishni talab etadi. Musiqa savodida quyidagi bilim va malakalar shakllanib borib, amalda bajarilishi zarur:

- 1) Kuylarni ritmik sxemalarini bo'g'inli so'zlar bilan, kuylash (lya, do, do, mi).
- 2) Kuchli va kuchsiz hissalarini aniqlash va ularni his etib kuylash;
- 3) Chapak va cholg'u asboblari cholib kuyga ritmik jo'r bo'lishi
- 4) Marsh va raqs xarakterini harakatlarda ifodalash;
- 5) Lad haqidagi bilimlarni mustahkamlash;

Ovozlarida kamchilik sezilsa darhol doktorga borishni aytish lozim. Shunday qilib, 2-sinf o'quvchilari musiqani tuzilishi va nota savodiga doir mazkur boshlang'ich bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar, xor bo'lib kuylashda o'zini tutish, qo'shik mazmuniga mos emotsional kechinmalarni his etish, tinglangan asarlar yuzasidan suhbatlarda qatnashish, hikoya tuzish, musiqa ohangiga mos harakatlar bajarish, musiqa ritmiga cholg'u asboblari jo'r bulish kabi ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar. Shunday qilib, ikkinchi sinfda yil mavzusi: "Musiqa nimani ifodalaydi va tasvirlaydi?".

1-chorak mavzusi: "Yakkanavozlik, jo'mavozlik va jo'rsozlik"

2-chorak mavzusi: "Yakkanavozlik va yakkaxonlik cholg'u va xonandalar dasturlari".

3-chorak mavzusi: "Kuy nima? Kuyda nima ifodalanadi";

4-chorak mavzusi: "Musikani ifoda vositalari"

O'qituvchi dars rejasini ushbu mavzular asosida tuzib, ularni bir biri bilan uzviy bog'lab olib borishi kerak. Har bir qo'shiq ma'lum pedagogik maqsadlarni amalga oshirishni ko'zda tutib tanlanadi. Qo'shiqlarni tanlashda davomiylik, izchillik, ilmiylik va oddiydan murakkabga qarab borish tamoyiliga rioya qilinadi. Unda har bir yangi qo'shiq oldingisidan hosil yetilgan vokal-xor malakalarini mustahkamlaydi va ularni rivojlantiradi. Qo'shiq diapazoni o'quvchilar ovoziga mosligi, badiiy g'oyaviy

mazmuni yil, chorak mavzulari, yil fasllari, bayramlari, o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak. Qo'shiqlarni quyidagi talablarga ko'ra tanlash tavsiya etiladi.

❖ Qo'shiqlarning tarbiyaviy ahamiyati, siyosiy-g'oyaviy mazmuni, musiqiy tuzilishi va xarakterining o'quvchilar yoshiga mosligi.

❖ Qo'shiq matnining osonligi, badiiy yuksakligi, bolalarning lug'at boyligiga mosligi va ularning nutqini o'stirish uchun xizmat qilishi.

❖ Qo'shiq ohangi, uning xarakteri (xushchaqchaq, quvnoq, marsh, mungli), lad va tessiturasini, ovoz diapazoni o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi.

❖ Qo'shiqning badiiy xususiyati va ifodaviyligi, bolalar idrokiga mosligi, garmonik tuzilishi va ohangdoshligi.

❖ Qo'shiqning shakli, necha qismdan iboratligi (1, 2 qisrnl yoki kuplet shaklida tuzilganligi), naqaratning mavjudligi.

Matn va ohang talaffuzining aniqligi ma'lum me'yorga tushgandan so'ng, qo'shiqning badiiy ijrosiga yerishiladi. Qo'shiqni vaqti-vaqti bilan takrorlab kuylab turish lozim, aks holda uning matni o'quvchilar xotirasidan ko'tariladi va unga nisbatan qiziqish susayadi. Har bir darsda, ayniqsa, yangi qo'shiqni o'rgatishdan oldin, ilgari o'rgatilgan qo'shiqni takrorlab turish, bolalar ijrosidagi ayrim nuqsonlarni tuzatib borishga yordam beradi. Bolalar toliqmasligi uchun qo'shiq o'rgatish shakllari o'zgartirib turiladi. Masalan: guruhlariga bo'lib o'rgatish, yakkaxon va xor jo'rligida yoki musiqiy harakatlar yordamida amalga oshirilib, bolalar ovozigga dam beriladi. Qo'shiq mukammal o'rgatilgandan so'ng, ularning qiziqishi yanada ortadi. Shuningdek, dars shakllarini (noan'anaviy darslar) o'zgartirib turish ham o'quvchilar zerikishining oldini olib, qiziqishini kuchaytiradi. O'quv yili davomida o'quvchilarga 12-14 ta qo'shiq o'rgatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.M.Mirziyoev Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent "O'zbekiston" – 2017 y.
2. Sh.M.Mirziyoev Erkin va faravon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. "O'zbekiston" NMIU, 2016y.
3. Sh.Mirziyoev Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini tahminlash – yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. "O'zbekiston" NMIU, 2016 y.
4. Abralova M. va boshqalar. Musiqa. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. 2-sinf. - T.: "G". G'ulom nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi", 2008.
5. Abralova M. va boshqalar. Musiqa. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. 3-sinf. - T.: "G". G'ulom nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi", 2008.